

ЗМІСТ

Світ має змінитися на краще!	8
Передмова до видання 2002 року	11
Передмова до видання 1990 року	19
Передмова до видання 1975 року	26
Розділ 1. Усі тварини рівні...	34
<i>або чому етичні принципи, на яких базується людська рівність, повинні застосовуватись і до тварин</i>	
Розділ 2. Наукові дослідження...	64
<i>або на що йдуть ваші податки</i>	
Розділ 3. А у нас на фермі...	163
<i>або що відбувалось із вашою вечерею, поки вона ще була твариною</i>	
Розділ 4. Стаємо вегетаріанцями...	253
<i>або як зменшити страждання тварин, виробляти більше їжі й не шкодити довкіллю</i>	
Розділ 5. Правління людини...	289
<i>або коротка історія видової дискримінації</i>	

Розділ 6. Видова дискримінація сьогодні...	326
<i>виправдання, логічні пояснення та протести проти «Визволення тварин», а також прогрес у подоланні цього</i>	
Додатки	375
Додаткова література	376
Життя без жорстокості	382
Про UAnimals	386
Примітки	387
Подяки	424
Подяки до видання 1990 року	427
Показчик	429

Світ має змінитися на краще!

Про це мріє абсолютна більшість людей. Ми бачимо надто багато болю, страждань і несправедливості. Хочемо припинити війни, побороти голод і бідність, сподіваємося на кращий світ для наступних поколінь. Та вражаюча єдність поглядів вмить руйнується, варто лиш задатися одним простим питанням. Кого саме ви хочете врятувати: родичів, представників своєї національності, статі, а може, сексуальної орієнтації чи релігійних поглядів? На жаль, тут починають з'являтися лінії розподілу, усілякі «але» та «чому». Втім, навіть ті, хто вважають себе зовсім неупередженими, глибоко у свідомості теж мають викарбувану грань. Ми бажаємо щастя для подібних собі і заплющуємо очі на страждання інших.

Суспільство досі виносить тварин за межі своєї системи моральних цінностей. Нам здається, що людина може залишатися доброю, підтримуючи садизм щодо представників інших видів. Цей підхід настільки недосконалий і безглуздий, що тримається на одній лише мовчазній згоді. Більшість усвідомлює — знущання варто припинити, але обмежується видимою для суспільства стороною жорстокості. Чому люди протестують проти масового вбивства безпритульних тварин, але свідомо не помічають діяльності хустрових підприємств? Чому знущання над домашнім котиком підіймає хвилю обурень у соціальних мережах, а варварство притравних станцій і сучасних ферм залишається для більшості невидимим? Людство робить все можливе, аби втримати цю ілюзорну межу.

У своїй книжці Пітер Сінґер вщент розбиває усі аргументи на користь такого розмежування. Філософ порушує питання видової дискримінації, яка лежить в основі сучасної взаємодії людей та інших тварин. Автор пояснює недоцільність нівелювання страждань істоти, опираючись на рівень її інтелекту. Ба більше, є чимало випадків, де такий підхід грає зовсім не на користь людей.

У «Визволенні тварин» Сінґер розглядає проблеми проведення тестувань на тваринах та функціонування сучасних ферм. Австралієць не розповідає страшні історії, а лише розкриває неприємну дійсність, пропонує шляхи її виправлення і наголошує на абсурдності сучасного світу. Навіщо накачувати мавп тютюновим димом до смерті, якщо розвиток раку легень через куріння можна дослідити альтернативними методами? Чи дійсно ми готові завдавати тваринам жахливих страждань заради продуктів, яких наш організм не дуже-то й потребує? У цій книжці ви знайдете багато відповідей і ще більше запитань.

Вперше «Визволення тварин» було видано у 1975 році. Тоді ця книжка заклала основи сучасного зоозахисту, здійснивши справжню революцію. З тих пір багато що змінилося, втім, Україна лише зараз розпочинає свій шлях на цьому поприщі. Спілкуючись із закордонними активістами, я все більше і більше розумію, що сьогодні ми проходимо ті кроки, які багато країн зробило саме у 70-80-х роках. Нас очікує чимало викликів, і, переконаний, це видання допоможе звільнити наше сприйняття світу від видової дискримінації.

Принаймні таким є мій скромний план, який і підштовхнув мене до домовленості з професором Сінґером про видання «Визволення тварин» українською мовою.

Що ми робимо для визволення тварин? Зоозахисна ініціатива «UAnimals» бореться за права тварин з 2016 року. Організація вимагає закриття дельфінаріїв та притравних станцій, припинення експлуатації звірів у цирках і вже добилася заборони шапіто в десятках міст. Закликає відмовлятися від натурального хутра і надихнула відомих українських дизайнерів на такий важливий крок. «UAnimals» працює над припиненням тестування косметики і парфумерії на тваринах. Ми радіємо домовленості з Міністерством охорони здоров'я про довгоочікувану заяву щодо користі вегетаріанства. Такі наші маленькі кроки до великої мети.

Іноді ми чуємо, що боротися за права тварин можуть лише люди, які мають до тварин якусь особливу любов. Насправді ж для цього достатньо бути просто нетерпимим до страждань і дискримінації у будь-якому прояві. А для боротьби не завжди треба йти на мітинг, важливіше змінити власну систему моральних цінностей. Почати варто з гардеробу, холодильника та думок. З останнім і має допомогти «Визволення тварин».

Олександр Тодорчук,
засновник гуманістичного руху UAnimals

Передмова до видання 2002 року

У 2001 році, коли у Британії лютувала епідемія ящура, громадськість мала нагоду спостерігати жахливу картину — тварин відстрілювали тисячами, а їхні тіла скидали на купу та палили. В одній з вечірніх телепередач заплаканий фермер сказав: «Нам дуже шкода, що наші ягнята помирають. Вони мають символізувати весну, нове життя, натомість просто гинуть через цю жахливу хворобу».

Та перш ніж шкодувати цього фермера, запитайте себе: якою була б доля ягнят, якби не спалах епідемії ящура? Фермер відібрав би ці маленькі «символи весни» у їхніх матерів, запакував би у вантажівку і відправив на забій. Символ нового життя перетворився б на мертве м'ясо. Потім він отримав би за це гроші і, щасливий, поклав би їх на свій банківський рахунок. (Чоловік все одно отримає гроші — уряд сплачує компенсації фермерам, чиїх тварин вбили для запобігання поширення хвороби.) Епідемія коров'ячого сказу, яка спалахнула раніше, показала європейській громаді, що агробізнес перетворив корів з трав'яних тварин на канібалів. Щоб їхнє харчування містило достатній рівень білка, їм згодуюють подрібнені рештки забитих тварин. Тепер, коли у вечірніх новинах показали трупи масово забитих тварин, мільйони людей отримали незаперечний доказ того, що сучасний агробізнес ставиться до тварин, як до речей, як до засобів, що існують лише для досягнення наших цілей. Внаслідок багато людей пізніше контактувало з групами захисту прав тварин та вегетаріанськими організаціями, шукаючи поради щодо альтернатив продуктам тваринного походження. Відмова від м'яса — це правильний крок. Звісно ж — краще пізно, ніж ніколи, проте дивно, що людям знадобилося так багато часу, щоб побачити справжнє лице індустрії тваринництва.

між чоловіками та жінками, то вони відстоюють і право чоловіка на аборт. Оскільки чоловік не може зробити аборт, безглуздо говорити про те, що у нього є на це право. Ні для Руху за визволення жінок, ні для Руху за визволення тварин немає підстав дискутувати про такі дурниці. Розширення основного принципу рівності представників однієї групи до рівня іншої не означає, що ми повинні абсолютно однаково ставитися до обох груп або надавати обом групам точно такі ж права. Ставлення до представників обох груп зумовлюється їхньою природою. Основний принцип рівності не вимагає зрівняльного чи однакового ставлення, але вимагає однакової уваги. Рівне сприйняття різних істот може привести до різного ставлення та різних прав.

Отож на спробу Тейлора спародіювати рух за захист прав жінок можна відповісти інакше — у такий спосіб, який не заперечував би очевидних відмінностей між людьми та тваринами. Заразом потрібно глибше розглянути саму ідею рівності, аби зрозуміти, що у думці про рівні права для так званої «худоби» немає нічого надзвичайного. Наразі такий висновок може видаватись дивним. Якщо детальніше розглянути ідею, яка лежить в основі расової та статевої дискримінації, стане очевидно, наскільки безглуздо було б вимагати рівних прав для чорношкірих, жінок та інших пригноблених груп, але заперечувати такі ж права для тварин. Проте, перш ніж детальніше розглянути цю думку, нам потрібно зрозуміти, чому расизм та сексизм не повинні існувати. Що саме ми маємо на увазі, коли запевняємо, що всі люди, незалежно від їхньої раси, віросповідання або статі, є рівними? Прибічники суспільного ладу, який базується на ієрархії та елітизмі, часто заявляли, що людської рівності не існує, як

би ми не намагалися довести протилежне. Подобається нам це чи ні, ми повинні визнати, що люди бувають різних форм та розмірів, у них різні моральні принципи та інтелектуальні здібності, вони по-різному відчують та по-різному ставляться до потреб інших людей, у них різні навички ефективної комунікації та інакше сприйняття насолоди та болю. Словом, нам не варто було б навіть починати вимагати рівності, аргументуючи її лише однаковістю всіх людей.

Водночас можна розглянути ідею рівності між людьми, яка базується на однаковості різних рас і статей. Звісно ж, окремі люди відрізняються один від одного, проте аж надто великої різниці між расами та статями не існує. Ми не можемо робити припущення стосовно інтелекту чи моральних якостей людини, виходячи тільки з її кольору шкіри та / або статі. Саме тому расизм і сексизм не мають права на існування. Білошкірі расисти стверджують, що білошкірі люди абсолютно в усьому перевершують чорношкірих, хоч це й неправда. Незважаючи на індивідуальні особливості, деякі чорношкірі «виграють» у білошкірих у всіх аспектах та здібностях. Противники сексизму стверджують те ж саме: стать людини не визначає її або його здібностей, і саме тому у статевої дискримінації немає виправдання.

Проте існування індивідуальних відмінностей, які виходять за межі раси чи статі, не захищає нас від вчених противників рівноправності. Скажімо, від тих, хто вважає, що потреби осіб з IQ нижче 100 заслуговують менше уваги, ніж потреби тих, у кого воно вище. Можливо, люди з нижчим коефіцієнтом інтелекту взагалі повинні прислуговувати іншим? Хіба суспільство із такою ієрархією хоч чимось краще за те, де субординація базується

на статевих чи расових ознаках? Напевно, що ні. Це стосується випадку, коли ми пов'язуємо моральний принцип рівності з реально існуючою рівністю. Саме тому расові й статеві відмінності не можуть бути підставою для дискримінації та елітизму.

Існує ще одна важлива причина, з якої наш спротив расизму та сексизму не може відштовхуватись від жодного з видів фактичної рівності. Навіть якщо це один із непоширених її видів – той, який припускає відмінності можливостей та здібностей різних рас та статей. Адже немає жодної гарантії, що ці можливості та здібності розподілені рівномірно серед людей, незалежно від їхньої раси та статі. Якщо брати до уваги реальні здібності, то існують певні вимірювані відмінності і між расами, і між статями. Звісно ж, вони не стосуються індивідуально кожного, а видимі радше при виведенні середнього значення. Найважливішим є те, що ми й досі не знаємо, які з цих відмінностей насправді пов'язані з різними генетичними ресурсами різних рас і статей, а які з них пов'язані з низьким рівнем освіти, поганими житловими умовами та іншими факторами, що є наслідком давно існуючої дискримінації. Можливо, врешті-решт, з'ясується, що усі важливі відмінності формуються під впливом навколишнього середовища і не є генетичними. Противники расизму та сексизму, звісно ж, будуть сподіватись, що саме так і станеться, адже це значно полегшить процес припинення дискримінації. Однак було б небезпечно закрити питання расизму і сексизму, опираючись на переконання, що усі відмінності залежать лише від навколишнього середовища. Адже якщо, наприклад, противник расизму почне притримуватися такої точки зору, то коли з'являться докази, що відмінності у здібностях

дійсно пов'язані з расою, доведеться визнати, що расизм тоді певним чином виправданий.

На щастя, не обов'язково пов'язувати право на рівність лише з одним висновком певного наукового дослідження. У відповідь на заяви тих, хто стверджує, що знайшов докази генетично обумовлених розбіжностей, нам потрібно рухатись далі та не слухати їх. Ми повинні чітко дати зрозуміти, що вимога рівних прав не залежить від рівня інтелекту, моральних якостей, фізичної сили чи чогось подібного. Рівність — це моральна ідея, а не теорема, яку потрібно довести. Не існує логічно обґрунтованої причини припускати, що фактична різниця у можливостях двох людей виправдовує будь-яку різницю у кількості уваги, яку ми приділяємо їхнім потребам та інтересам. Принцип рівності людей — це не опис очікуваної фактичної рівності. Це рецепт того, як ми повинні поводитися з іншими людьми.

Джеремі Бентам, засновник реформованої школи утилітарної філософії моралі, включив основний принцип моральної рівності до своєї системи моральних цінностей за формулою: «Всі повинні рахуватися з одним, а один — з усіма». Інакше кажучи, якщо певна дія впливає на інтереси однієї людини, ці інтереси повинні враховуватися і отримувати стільки ж уваги, як і аналогічні інтереси будь-кого іншого. Пізніше філософ-утилітарист Генрі Сіджвік подав цю думку наступним чином: «Добробут будь-якої особи з точки зору всесвіту (якщо ми можемо так сказати) має таке ж значення, як і добробут будь-якої іншої особи». Нещодавно провідні вчені сучасної філософії моралі погодились, що в основі їхніх теорій лежить одне спільне фундаментальне припущення про вимогу, яка допомогла б рівноцінно враховувати

інтереси кожного. Але ці філософи досі не можуть узгодити єдине формулювання цієї ідеї¹.

Власне, принцип рівності й означає, що наша турбота про інших та готовність звертати увагу на їхні потреби не повинні залежати від їхнього зовнішнього вигляду чи здібностей. Тобто те, до чого нас підштовхують наші погляди, може змінюватись залежно від якостей тієї особи, на яку впливатиме наша дія. Наприклад, занепокоєння добробутом молодого покоління в Америці повинне було б привести до покращення їхньої освіти. А от занепокоєння добробутом свиней всього лиш означало б, що нам потрібно дати їм спокій і залишити разом з іншими свинями, бажано у місці, де є достатньо їжі та вільного простору. Проте основний аспект принципу рівності – турбота про задоволення потреб певної істоти, незалежно від того, що це за потреби, – повинен поширюватись на всіх, попри колір шкіри, стать чи біологічний вид.

Томас Джефферсон, людина, яка додала пункт про принцип рівності у Декларацію незалежності США, мав таку ж точку зору. І, попри власну історію з рабовласництвом, від якої так і не зміг очиститись, він був непримирним супротивником расизму. У листі до автора книги, яка підкреслила значні інтелектуальні досягнення чорношкірих, Джефферсон з метою спростувати тодішню поширену думку про те, що чорношкірі мають обмежені інтелектуальні можливості, написав:

«Будьте певні, що ніхто більше за мене не прагне цілковитого спростування сумнівів, які і я колись захоплювався та висловлював, думаючи, що це зумовлено природою, і побачити, що вони нам рівня... і що якими б не були їхні здібності, це не повинно впливати

на їхні права. Те, що Ісак Ньютон був здібнішим за решту, не означало, що він мав право володіти власністю інших чи іншими людьми»².

Так само, коли у 50-х роках позаминулого століття у Сполучених Штатах почався Рух за права жінок, чуда-ва чорношкіра феміністка Сожурне Трус на феміністичній конвенції зробила схожу заяву, але у жорсткішому формулюванні:

«Вони говорять про цю штуку у голові; як же вони її називають? (“Інтелект”, — прошепотів хтось поруч). Ага, саме про неї. І як же вона пов'язана з правами жінок чи правами чорношкірих? Якщо у мене в руках тільки склянка, а у ваших — ціла кварта, то дозвольте ж мені принаймні наповнити мою склянку»³.

Саме на такі погляди повинен опиратись спротив расизму та сексизму. А якщо слідувати цьому принципу, то точка зору, яку ми можемо назвати видовою дискримінацією, має бути знищена так само, як і расизм. Видова дискримінація — це не дуже привабливий термін, але кращого годі й придумати. Він означає упереджене та необ'єктивне ставлення до потреб певного виду на користь потреб іншого. Здається очевидним, що основні аргументи проти расової дискримінації, про які говорили Томас Джефферсон і Сожурне Трус, так само можуть використовуватись і проти видової дискримінації. Якщо вищий інтелект однієї людини не дає їй право використовувати іншу людину у своїх цілях, то чому люди досі експлуатують тварин?⁴

Багато філософів та письменників розглядали принцип рівного урахування потреб як одну з основних моральних підвалин у тій чи іншій формі. Проте далеко

не всі вони вважали, що цей принцип можна застосовувати до представників інших видів так само, як він застосовується до нас. Джеремі Бентам був одним із небагатьох, хто дотримувався такої точки зору. Випереджаючи час, — тоді, коли французи вже звільнили чорношкірих рабів, але у підвладних Британії частинах країни до них все ще ставились гірше, ніж до тварин, — Бентам писав в одній зі своїх робіт:

«Може настати день, коли решта створінь здобуде ті права, які у них були деспотично відібрані. Французи вже зрозуміли, що темна шкіра не є причиною залишати людину в руках її мучителя без відшкодування. Можливо, одного прекрасного дня стане зрозуміло і те, що кількість ніг, шерстяний покрив чи хвіст не є достатніми підставами для того, щоб прирікати безневинне створіння на таку ж долю. Що ще стоїть на заваді? Відповідь на це питання лежить у царині розуму чи, можливо, в царині суджень? Проте дорослий кінь чи пес або й будь-яка інша тварина іноді поведуться раціональніше, ніж новонароджена дитина. Навіть якщо припустити, що все було би по-іншому, що б це змінило? Питання не в тому, чи вони можуть мислити або говорити. Питання у тому, чи можуть вони страждати»⁵.

У цій роботі Бентам відзначає здатність відчувати страждання як одну із найважливіших причин, чому істота має право на рівність. Здатність відчувати страждання або, точніше, страждання та / або радість — це не просто ще одна характеристика, як, наприклад, схильність до вивчення математики чи іноземних мов. Бентам не стверджує, що ті, хто намагаються визначити

«непорушну межу», за якою починають враховуватися потреби істоти, помиляються. Він не вважає, що вони розглядають хибні якості, заявляючи, що ми повинні брати до уваги лише потреби істот, які здатні відчувати страждання чи щастя. Бентам не виключає потреби решти, на відміну від тих, хто зупиняється на здатності істоти мислити чи говорити. Сама собою здатність відчувати страждання чи щастя уже є достатньою причиною для врахування чийхось потреб. І саме ця умова має бути визнана, перш ніж ми почнемо глибшу дискусію про потреби. Було б дурістю міркувати, що каменю не все одно, коли якийсь школяр штурхне його дорогою додому. Камінь не може мати потреб, бо він не може страждати. Що б ми з ним не робили, навряд чи це вплине на його добробут. Проте здатність відчувати страждання чи щастя є не лише вагомою, але й достатньою причиною, аби ми могли стверджувати, що найменшою існуючою потребою певного створіння є потреба не страждати. Наприклад, миші не все одно, якщо її штурхнути, адже вона від цього страждатиме.

І хоч у цитованому уривку Бентам говорить про «права», автор таки має на увазі рівність. І справді, в іншій відомій роботі він заявив, що «природні» права — це нонсенс, а «природні» і «неписані» права — це нонсенс у квадратах. Бентам стверджував, що в основі обговорення захисту, який повинні мати і люди, і тварини, мають лежати моральні права. Проте суть цієї етичної суперечки не полягає в обстоюванні власне існування цього права, адже воно, зі свого боку, має бути виправдане, опираючись лише на можливість страждати та бути щасливим. Тобто ми можемо відстоювати права тварин, не заплутуючись у філософських дискусіях про суть тих чи інших прав.

У помилкових спробах спростувати наведені у цій книжці факти деякі філософи зіткнулись з багатьма перешкодами, намагаючись знайти аргументи, які б доводили, що у тварин немає прав⁶. Вони стверджували, що для того, аби мати права, істота має бути або самостійною, або належати до певної спільноти, або поважати права інших, або мати почуття справедливості. Ці заяви не мають жодного стосунку до Руху за визволення тварин. Дискусія про права є просто черговим тактичним вивертом. Звісно ж, сьогодні, коли ми вже звикли читати лише заголовки, вона актуальна навіть більше, ніж за часів Бентама, але якщо ми говоримо про радикальну зміну нашого ставлення до тварин, то вона нам ні до чого.

Якщо істота страждає, то не існує жодної етичної причини, чому на ці страждання не звертають уваги. Неважливо, що це за істота, принцип рівності передбачає, що такі страждання повинні прирівнюватись до страждань будь-якої іншої істоти, наскільки ми взагалі можемо їх прирівняти. Якщо істота не може відчувати страждань або насолоди чи радості, то тут і порівнювати нічого. Отож межа чутливості — термін, який більш-менш точно означає здатність страждати або відчувати насолоду, — це єдиний виправданий критерій, що впливає на нашу турботу про інших. Немає жодних підстав приписувати цьому критерію інші характеристики, як-от інтелект чи вміння мислити раціонально. Бо чому ж тоді не враховувати й інші ознаки, наприклад, колір шкіри?

Расисти порушують принцип рівності, адже вони вважають, що потреби їхньої раси важливіші за потреби будь-якої іншої раси, особливо, коли є конфлікт інтересів. Сексисти порушують принцип рівності, ставлячи у пріоритет інтереси власної статі. Аналогічно, прибічники